

A CSOMA-KODEX ÉS A M. N. MÚZEUMI MÁSOLATA.

I. A Magyar Tudományos Akadémia kézirtárában «*M. Cod. kis 8-drét 7. szám*» jelzettel ellátva van egy XVII. századi kézirat, újabb eredetű egész vászonkötésben, kívül ezzel a saroknyomással: «*Csoma István Énekes Gyűjteményi 1638. M. Acad.*» Terjedelme: 2 számozatlan + 122 számozott levél. Végig egy kéz írása, initialékkal. Történetét alább másolata ismertetésekor mondjuk el. Az első számozatlan oldalon ez a bejegyzés olvasható ugyanazon kéz írásában, mely az énekeket írta: Iure tenet no[mi]ne Stephanus | Czoma Patyn[us] Anno Dom = | 1638. 28. Die Nov: |

Cum tua non cernis alior[um] crimina Carpis, | Deus præfixit terminos habitationis gentiu[m], | Hei mihi quanta meis infurgunt agmina reb[us], | Os nectar promit, sed mens aconita vomit, | Turpe est Doctori cum culpa redarguit ipsu[m], | Si fugienda facis si facienda fugis | Sangvine fundata est Ecclesia, Sang- | vine cœpit fangvine succrevit: sang = | vine finis erit. Esayæ Cap. 40. Verbum Domini manet in æternum. A számozatlan levél másik oldalán:

INDEX CANTIONUM.

S	z: Ianos Martiromsagarol.	1
P	riamus kirali fiarol Pariz-	6
T	roia vara el romlasarol.	27
R	ustan Czaßar dolgairol.	68.
A	z utolso iteletre intõ.	85,
M	anasfes es Nabugodono-	90.
M	oises et Íosue hadarol.	94.
P	anasza Christusnak ez vi	100.
B	wnnek terhe alat edes vig	104.
N	iomorusagban szep kõn-	107.
A	stiages kiralj Híftoriaja,	108.
O	h mint keseregnek,	1017[?]
S	iralmas beszedem hal	1018
T	ekincz reank Ur Isten	1019
E	gi szep dologrol en eml.	1021

A tartalom részletes felsorolása itt következik:

1^a—5^b: DE IOANNE BAPTISTA Nota: Meny sokat szol az I[ste]n Embernek &c|Szent Ianosnak megh mo[n]dom fogsagat,|Versfök: SZEDTH GRATIANVS MTTHÖVSS PAVLO BANFIISFERELITA C [44 versszak.] Erdéli v. Erdélyi Máténak ez az 1560-ban irt műve megjelent a XVI. században nyomtatásban (H. és év n.) «Az zent Ianos Baptistának feie vetelereul valo Szep enek. L. SZABÓ K. RMK. I. 328. sz. — A Csoima-codexből közölte 44 versszakát ERDÉLYI Pál az Egy. Phil. Közl. 1885. 167—171. l. s szerzőjéről is szol a 162—3. lapon; ugyancsak innen közölte már előbb THALY K. 39—44. versszakait a Vitézi én. I. k. 85—86. l. («Protestánsok üldözéséről» címmel). Megvult a SOMOGYI János által összeirt codexben (ABAFI: Figyelő V. 49. l.). Teljesen megvan SZILÁDY kiadásában VII. köt. 3—9. l. (itt 50 strófa). Kisebb szövegbeli eltéréseken kívül a kétféle szöveg abban is eltér egymástól, hogy a CSOMA-codex a 32—33. versszakot egy versszakká vonja össze, a 45—50. versszak pedig egészen hiányzik belőle.

6^a—27^a: INCIPIUNTUR HISTORLÆ:|HISTORIAIA·AZ PRIAMUS·KIRALI·FIANAK·PARIS:|NAK·MIKEPEN·MEG CzALA AZ·GÖRÖG SZEPILO NAT·KI·MIAT·EL·RONTATEK·TROIA·|Szollok szerelem dolgarol tinektek, — Utolsó versszak: Irnak vala akkor enny efitendöben,|Christus születese utan az Ezerben,|öt szaz es az hetvenedik Esztendöben,|hires leva varasnak kerülteben. Finis.|A *lévai névtele*nek ez a széphistóriája megjelent «Historia continens verissimam excidii Troiani...» címmel Kolozsvárt 1576-ban és Kol. 1597-ben (SZABÓ: RMK. I. 120., 293. sz.).

27^a—66^b: HISTORIAIA·TROIA'|EL ROMLASANAK·|Historiak immar nagi sokak voltak,|Utolsó itt meglévő versszak: Troia vara töből ki eget vala,|ieles Urak benne el vesztek vala,|minden uczak el pusztultanak vala,|varas nepet mind le ablottak vala. Eszerint Hunyadi Ferencnek 1569-ben irt s hat részből álló históriája itt a VI. rész 109 versszakáig van meg. A mű sok kiadást ért, így megjelent Kolozsvárott 1577-ben, Debr. 1582, Kol. 1586-ban, Sicz 1592, Kolozsvár 1631. (L. SZABÓ RMK. I. 130., 191., 219., 263., 600. stb. sz.)

67^a—67^b hiányzik.

68^a—84^b: HISTORIA·AZ·RUSTAN·CZASZAROL:¹ Es AZ Öe

¹ Egyes betük írási módját, pl. hogy a z-t a C-be, a második r-t az előzőbe beírja s az A+R, M+U szárait egybeolvasztva írja, a nyomdatechnika itt nem tudja kifejezni.

HAZAS|TARSAROL·Es SZEP·Ket FIAROL·R REMUS ROMULUS-
ROL·| Carmina sunt 200. 26. | scriptu[m] An: sal. 1638 25 di Octo-
bris. | Emléközünk en Uraým regen let dologrol | Utolsó versszak: Ez
eneket Romasagnak irt kőniveből ira, | az ki irta ő ezekben elmejet
giakolla, | az mint erte az Deakbol magiarra forditta, | egi Faluban Drava
mellet versekben foglalala. | A *Drávai névtelennek* ez a széphistoriája újabban
megjelent nyomtatásban is MIKÓ László «Rusztán császár historiája.
Budapest, 1910.» megjelent című műve 41—78. lapjain.

85^a—89^a: Az utolsó Itelelről, [igy] | Kezdet: Az hatalmas Isten
kiraliok kirallia, — — DOBAI Andrásnak 1540-ben Patak városában irt
éneke megvan BORNEMISZA Énekeskönyvében CCVIII^b—X^b. lapján, a
LUGOSSY-codexben és itt. SZILÁDY sz. ki ezt a RMKT. II. köt. 140—150.
lapjain újra kiadta, a CSOMA-k. szövege a BORNEMISZA szövegének má-
solata. A két utolsó versszak (SZILÁDY-kiad. 150. l.) hiányzik a CSOMA-
kodexből, de a BORNEMISZA Ék-ben sincs meg.

89^a—93^b: PENITENTIARA·INTŐE·HISTORIA·ISTENNEK·IR-
GALMASAGA·|NAK AIANLASAVAL·MANASSSES·ES·NABOGODO-
NOZOR·| Kezdet: 89^b: Rettenetes Istennek nagi haraghia, — A név-
telen szerző műve már a HOFFGREFF-féle Énekeskönyvben tehát 1553.
körül megjelent, megvan BORNEMISZA Ék.-ében is (CCIII^a—V^a), ennek
másolata van meg CSOMA-kodexben. Először THALY adta ki újra a
CSOMA-kodexből a Vitézi énekek I. k. 26—30. lapjain az ének 1., 24.,
36—50. versszakait. A teljes szöveg SZILÁDY: RMKT. VI. köt. 75—81. l.

94^a—99^a: MOISES·ES·IOSUE·HADAROL·AZ AMA-
LEK·|ELLEN| Kezdet: Gondom nagi volt az el kezdet dolgomra, — —
Utolsó két sora: igien iedze mostan ennek ideiet, | ezer őt szaz ötvenbe
vegezeset. | Finis. | DÉZSI András éneke előbb BORNEMISZA Ék.-ében
CCLXXXI^b—III^a levelén, azután innen a CSOMA-kodexből csonkán
(II, 18—21, 30—57. versszakait) THALY K. Vitézi én. I. k. 47—51. l.
NÁDAS György énekének mondva azt. Újabban: SZILÁDY RMKT. V. k.
50—57. l.

99^b—104^a: PANASAI CHRISTUSNAK·|Mind ez vilagnak esze
veszet, — — Utolsó versszak: Tallyan ez kele új Esztendőben, | ezer őt
szazban negiven kilenczben, | hagi föl ebrülljön minden Istenben, | senki
ne elljön mar tevőligesben. | Finis. | Szkhárosi HORVÁT András ez éneke
BORNEMISZA Ék. CXCIV^b—VII^b. levelén, DECSI-kod. 109. l. — a CSOMA-
kodexből adta ki THALY K. Vitézi én. I. 34—46. l. Újabban SZILÁDY:
RMKT. II. 221—230. l.

104^a—106^a: Édes vigasztalas az bűnnek nehéfségi alat. | Menibeli Ur Isten halgas megh Engemet en kőniörgesembe[n], — — [13 versszak]. Kiadta innen THALY: Vitézi én. I. 377—384. l. (az eredetiben 4 soros strófát 12 sorra tagolva) s valószínűnek tartja, hogy ennek is az az István deák a szerzője, aki a következő éneket írta.

106^b—108^a: Azon nota: | Iarulok elődben szerelmes Iesusom az en kőniörgesemben, — — A versfők: ISTVAN DEAKH. Kiadta innen Thaly K. Vitézi én. I. 352—7. l. (nyolc sorra tagolva, noha formája teljesen megegyez az előbbivel). THALY szerint «István deákh», azaz TEMESVÁRY István, aki a kenyérmezei diadalról írt hosszabb éneket is szerző.

108^a—116^b: HISTORIA ASTIAGIS REGIS: | Hatalmas Urakrol nektek Emlekezem, | — — Utolsó versszak: Az ezör őt szazban es negiven kilenczbe[n], | mikor irnak vala enný eíztendőben, | az ki ezt szerzette az ő vigh kedveben, | nevet megh ielenti verseknek feieben. | Finis. | A versfők: HISTORIA ASTIAGIS REGIS ET CHRI POTENTISSIMI MONARCHE E FRSGC POMPEI MCNVMTMSDM SMM PTA IDE PER PETRVM KAKONI FACTA. KÁKONYI Péter e műve megjelent Debreczenben 1574-ben s Lőcsén 1628-ban (SZABÓ RMK. I. 571. sz.) s újabb kiadása SZILÁDY-nál RMKT. II. 301—14. l.

117^a—117^b: [Címfelirat nélkül.] Oh mint kesereghnek most az kőrősztiének, — — [7 versszak.] Kiadta THALY: Vitézi én. I. k. 77—78. l.

118^a—118^b: Sequit[ur] Alia. | Siralmas beszedem halgasd megh Istenem kőniőrülj | en raitam, — — [10 versszak.] THALY: Vitézi én. I. k. 390—2. l.

119^a—120^a: [Címfelirat nélkül.] Tekincz reank Ur Isten mi nio-morusaginkban, | — — [24 versszak.] THALY: Vitézi én. I. k. 87—93. l.

120^b—122^b: SILAGI MIHALI: ES · HAI | MASI: LASLO HISTORIAIA. | Egi szep dologrol en Emlekezmem ha megh halgatnatok, — — 24 versszak azaz 72 sor van meg belőle. Ezzel véget ér a CSOMA-kodex eredeti akadémiai példánya. Szilágyi és Hajmási széphistoriáját TOLDY adja ki először 1828-ban a «Magyar költői régiségek» c. füzetben, azután a «Magyar költészet kézikönyve első és második kiadásában. SZILÁDY a RMKT. VII. kötetében a VASADY-kodex szövegét közli.

E kimutatásból látható, hogy 15 éneket foglal magában e kodex, melyből 4 széphistoria (Lévai Névtelen, Hunyadi F. Trójai historiája, Rustan császár, Szilágyi és Hajmási), 1 világhistoriás

ének (Kákonyi: Astiages), 4 bibliai historia (Erdélyi Máté: Szent János, Dobai A.: Utolsó ítélet, Névtelen: Manasses és Nabugodonozor, Dézsi A.: Moises és Josue), 6 feddő és vallásos ének. Kimutatásunkból az is kiderül, hogy részint régebben, részint újabban valamennyi megjelent nyomtatásban, szám szerint legtöbbet (9) THALY K. adott ki a «Vitézi énekek»-ben.

II. Az Akadémiai CSOMA-kodexnek a Magyar Nemz. Múzeum kéziratárában van egy másolata, mely az eredetinel valamivel többet foglal magában, tehát még akkor készült másolat, mikor az még teljesebb volt. A kemény bőrkötésű 4° kötet címe kívül a sarkon: XVI. SZÁZADI MAGYAR VERSEK. MM. SS. SÆC. XIX. Jelzete: 237. *Quart. Hung.* Belől a fedőlapon e megjegyzés olvasható: «Jankowich Miklós II-ik gyűjteményéből váfaroltatott 1852-ki Januariusban 2 ft 24. xron ppben». A következő számozatlan 1^a levelen: «XVI-ik századi magyar versek. Leirattak Pátyi *Csoma István* által 1638. (Vide pag. 56.) Másoltatta Jankowich Miklós a¹ XIX-ik században». || Röviden elnevezhetnők *Csoma-Jankovich-codexnek*. A számozatlan 2. levél és 3^a üres, a számozatlan 3^b levelen ismét egy megjegyzés van: «NB. NB. NB. Ezen Historias könyvet, Betsi Schönfeld Úr Gyűjteményéből még 1818. esztendőben Velem közölte Baro Mednyánszky Alajos, később Referendarius Ur eő Excellija. akkor mind elején, mind a végén telyes volt, noha tsak tokban helyeztetve, nem pedig boritékban kötve. — 1840. esztodoben [így] midőn az egifz Gyűjtemény már B. 1 birtokában jutván, Bétsben 1840. nyomtatott Laistrom szerint eladatott már abban nem találatott, hanem Grässer [így] Ferencz által valakitől megszerezettvén,² a Magyar Tudos Társaffágnak, mind elein mind a Vegin rongyoltan eladatott 14 for. Con. pp. mellyet én is kivántam volna már előbb megferzenni, de már elvult adva, amit [így] az ide ragáztott Grässer eredeti tudofitása bizonyította. [Egy beragasztatott papirlapra írva]: «Herrn N. Jan-

¹ (Így!) A névnek üres hely hagyva.

² TOLDY Ferenc az Akadémia 1851. ápr. 12-én tartott kis gyűlésének tett jelentésében mellékesen felemlítette, hogy ő szerezte meg ezt az Akadémia könyvtárának. L. Uj Magy. Muzeum 1851/2. II. 1. l.

kovich habe ich den 28. Jan. 841 direct durch die Briefpost geantwortet, dass ich vom H. v. Döbrentei, die Nachricht erhalten, das betreffende Manuscript sey von der ung. Gelehrtengesellschaft behalten und werde mir (mit 14 f. con.) durch Sr. Exz. den Herrn Grafen Jos. Teleki bezahlt werden. Wien 14. Apr. 841. Franz Graeffen» [így, TOLDY is Gräffert ír.]

A számozatlan 4^a levelen: felül van JANKOVICH könyvtári pecsétje: «W. Jankovich Miklos gyűjteménye 1830.» Alatta a gyűjtemény tartalma: «Magyar Versek. |Guisquardus és Gismonda. — Argyrus királyfi Historiája. — Sz. János Martyromsága. — Paris, Priamus Király fia. — Troja város elomlása. — Rustan Császár dolgai. — Az utolsó Itiletre intő versek. — Manaffes, és Nabugo: |donozor. — Mojses es Iosue. — Panasza Christusnak — vigasztalás Bűnnek terhe alatt. — Nyomorusagban szép könyörgés. — Astiages kiraly Historiája. — Oh mint keseregnek 77. — Siralmas Beszédem hallgasd meg Istenem. — Tekints reánk Úr Isten 77. — Szilagyi Mihaly, és Hagymasi László Historiája de 1571.»

A tartalom után e megjegyzése van JANKOVICHnak: «Schönfeld Ur Betsben ritkaságai között Museumjaban tartja ezen kis negyedben 1620—30. között Patyi CSOMA István által írott könyvet, ennek hajdani kötete [= kötése] már elveszett, azért elein s végin híjjános s' tokban tartatik. — Nekié ajándékozta valamely Szeplinus, a ki Deákúl nem igen értvén, saját kezével a tokra ezeket jegyzette: Ex Corde dedit [így] amico meo intimo Equitis [így] a Schönfeld 1773. Szeplinus el. J. — talán inkább e Soc. Jes.»

A kézirat első darabja, az ENYEDI-féle Guisquardus és Gismonda hiányzó része számára üresen hagyott a másoló 11 = 5—15. levelet, a 16-ik levél = 1. számozott lap ezen szavakkal kezdődik: Mindenekül udvaraban Orsza |gnit is Guisquardus fzereted erkölce hofzu |illy nevezetben királyságra méltó dicsiretiben. — — Ez az ENYEDI id. művének 35. versszaka s az 1582-iki kolozsvári kiadásban így hangzik:¹ Mindenekül udvarban bôcsületben, |Orfzagtól is Gifquardus fzeretetben, |Szép erkölcze hofzta illy nevezetben, |Királyfágra méltó dicziretiben.

¹ HENRICH Arnold kiadása: Kolozsvár, 1912. 80. l.

A 29. lapon véget ér a széphistoria s ott JANKOVICHnak e jegyzete áll: «Franc. Komáromi Tyrnaviensis 1574.» Mire vonatkozik ez, megértjük, ha tudjuk, hogy a versfők tanúsága szerint ENYEDI 1574-ben írta s KOMÁROMI Ferenc nagyszombati nemes embernek ajánlotta művét.

29—52: Historia egy Argilus |nevu Kiraly Firul| és egy Tunder Szűz leanyrul |Oldalt JANKOVICH e megjegyzése: Albert: Gergei.] 30. lap üres. 31. l. Az tündér Orszagról bőuseggel olvastam, — — vagyis a széphistoria szövege itt kezdődik s megszakítás nélkül tart a 35 lapig, mely a 156. verssorral végződik, ez után JANKOVICHnak ez a megjegyzése van: «Itt az példány alsó része meg ázva lévén tentaja elmosodott, 's azért olvashatatlanra változott — ezen fogyatkozást azonban azon sokszor ki nyomtatott Argyrus Hystoriajából ki potolni, és helyre hozni lehet. 36. lap: 177—188. verssor, tehát a közbüleső verssorok nincsenek lemásolva, 37. l. a 199. verssor — — «részlet arnyekaval tarttya» csonkarésztől a 212. sorig terjed; 38. l. 221—232, 39: 245—260, 40: 269—284, 41: 294—312, 42: 317—336, 43: 341-től a 362. sor «mind az ketten» szaváig, 44: 365-től a 382. sor «ok nélkül halalra» szaváig terjed, 45: 389—341. v. s., a 46. l. 415. verssor e csonka részével — — «fzéddel szamlalá» kezdődik s tart a 432. sorig, 47: 441—460. v. s., 48: 469—492, 49: a 498. verssor — — «leanyat ő neki adhafsa» szavaival kezdődve az 525. sor «zöldellő» kezdő szavával szakad meg. 50: 529—539. verssor, utána az 540. sornak üres hely hagyva, 541—556. sor. 51: 561—588., 52: 597—620. verssor. Több nincs. Utána JANKOVICH Miklós e megjegyzése olvasható: «NB. Itt vegezodik az irott — de hibáz a félbe szakatt Historia- és tsonka. W. N. Jankovich mp.» Végül az Argirus historiájából ezek szerint a 621—972. sorok hiányzanak. Utána az 53—55. lap (a hiányzó résznek) üresen hagyva. 56. l. «Os unum natura — — kezdetű latin idézet; 57. l. INDEX CANTIONUM. 58. üres, 59. De Ioanne Baptista — — 64. l. «Incipiuntur Historiae: Historiaia az Priamus Kirali Fianak Parisnak — —» ERDÉLYI Pál dr. megjegyzése erre: «A Lévai Névtelen munkája. Külön, nyomtatásban megjelent Kolosv. 1576., 1597. Lásd SZABÓ Károly, Régi M. Könyvt. 120. és 293. számait.»

A többi lapokon a már ismertetett sorrendben következnek a széphistoriák és más énekek másolatai. A másolásról megjegyezzük, hogy a másoló, úgy látszik, teljesen utánozni akarta az eredeti szöveget, azért csinál ilyen szömegszakításokat: 47. l. fa|rkas, 50. l. ara|ny, 51. l. vig|aftallyalak — — stb.

A másolati kodex utolsó darabja a 298—304. lapig: «Szilagi Mihali és Hajmási Laszlo Historiaia.» Ebből a 298—302. lapot foglalja el az Akadémia kodexében még most is meglévő régi szöveg, a 303—304. lapon pedig a befejező 25—33. versszak, 73—99. verssorok, melyek a VASADY-kodexen kívül egyedül itt maradtak fent. Végül négy üres levél zárja be a másolati kötetet.

Eszerint a M. Nemz. Múzeumi másolat a töredékes Gisquardus és Gismundával a szintén csonka Argirussal és a Szilágyi és Hajmási széphistoriája befejező részével bővebb, mint az Akadémia kéziratárában őrzött eredeti CSOMA-kodex.

DÉZSI LAJOS.